

DEPOZITUL DE OBIECTE DE BRONZ DE LA ILIȘENI (raionul Botoșani, reg. Suceava)

În iulie 1960, cu prilejul lucrărilor de dezmiriștire în satul Ilișeni, com. Ringhilești, raionul Botoșani, s-a făcut o importantă descoperire arheologică.

Pe dealul cunoscut sub numele de Holm, la circa 300 m depărtare de malul stîng al pîrului Corogea, în pămîntul răscolit de tractor s-a descoperit întîmplător un depozit format din arme și unelte de bronz. Toate aceste obiecte au fost achiziționate de către Muzeul regional din Suceava, unde se află înregistrate sub nr. 1911—1943.

Din cercetările făcute, precum și din informațiile culese la fața locului, rezultă că în trecut nu s-au mai descoperit în acest punct asemenea piese nici măcar izolat. În ceea ce privește depozitul nostru, menționăm că nu a mai putut fi recuperat un fragment provenind de la una dintre cele două săbii. Din informațiile primite de la autorul descoperirii nu reiese că obiectele ar fi fost așezate eventual într-un vas. De altfel, nici în pămîntul răscolit nu s-au găsit resturi de la vreun vas de lut. Nu s-au păstrat de asemenea nici resturi de la vreo țesătură oarecare în care să fi fost învelite obiectele.

Piesele prezintă pe ele patina verde caracteristică, multe dintre ele fiind „încercate” de descoperitori (ciocănite, rupte sau tăiate). Pe unele obiecte se mai mențin resturi din pămîntul în care au fost îngropate (o argilă cenușie-negricioasă care provine de la baza solului vegetal).

Făcîndu-se un sondaj pe locul de găsimare al obiectelor, nu s-au obținut rezultate deosebite, deși acesta s-a efectuat la numai trei zile de la data descoperirii. Terenul, scotocit pe o suprafață de cîțiva metri pătrați pînă la o adîncime de peste 0,50 m, pînă în pămîntul viu, nu a dat la iveală urme de cultură materială. Piesele fuseseră găsite la suprafață, iar nu departe de locul unde au fost descoperite, pe aceeași tarla, s-au cules, tot la suprafața răscolită de plugurile tractoarelor, pe o rază de cîțiva zeci de metri mai multe fragmente ceramice din perioada timpurie a culturii hallstattiene.

Acest material ceramic lucrat exclusiv cu mîna se grupează în două categorii : o ceramică dintr-o pastă mai bună și alta grosolană.

Ceramica de calitate bună, mai bine arsă și oarecum consistentă, prezintă în compoziția pastei cioburi pisate. La interior și exterior este uneori de culoare cenușie, altele însă cafenie-cărămizie, probabil datorită arderii secundare.

În ceea ce privește formele, se deosebesc resturi de vase mari, probabil urne, cu marginea răsfrintă în afară și cu decor din caneluri orizontale dispuse pe partea superioară, asociate și cu proeminențe plate. De asemenea, unele din fragmentele descoperite provin de la vase cu marginea dreaptă și pîntecele bombat, iar altele de la vase în formă de sac.

Ceramica grosolană este lucrată dintr-o pastă mai puțin consistentă decât categoria precedentă, sfărâmicioasă, arsă inegal și amestecată cu cioburi pisate și resturi de calcar. Vasele au forma de sac și sînt decorate cu brîu simplu în relief.

Din această categorie face parte un fragment de urnă de culoare brună-cărămizie, cu lustru negru la exterior și prevăzut cu o proeminență plată sub buză. Un alt fragment este decorat cu perforație parțială sub brîul simplu.

Totuși, trebuie menționat că demarcația dintre o categorie și alta nu este precisă, existînd gradații de trecere între ele.

Piese de depozitului pot fi grupate în două categorii: unelte și arme. Din prima categorie fac parte: trei celturi, patru seceri cu buton, o seceră cu limbă la mîner și douăzeci și două de seceri cu cîrlig, iar din cea de-a doua categorie: două săbii cu limbă la mîner și un vîrf de lance.

a) *Unelte*

Nr. 1—3: trei celturi de tip vechi transilvănean (fig. 1/1—3). Toate exemplarele au gura dreaptă și ușor îngroșată, talia zveltă, tăișul mai mult sau mai puțin lățit și corpul decorat atît pe fețele late, cît și pe cele înguste. Astfel, fețele late, pînă sub marginea îngroșată, sînt ornamentate cu benzi late mediane, ușor reliefate. De asemenea, fața anterioară este decorată la partea superioară cu o bandă îngustă în relief ușor, iar cea posterioară cu o altă bandă în formă de scut, realizată în aceeași manieră, care se prelungește prin banda torții pînă în dreptul marginii îngroșate. La toate cele trei exemplare, dunga de la turnat este vizibilă, fiind prelucrată cu îngrijire, probabil prin pilire, iar ciotul de la turnat a fost și el îndepărtat cu grijă. La unul dintre exemplare, toarta este răsucită (fig. 1/1). În ceea ce privește tăișurile, un exemplar este bont parțial din vechime, iar celelalte două prezintă știrbături recente.

Nr. 4—7: patru seceri cu buton, dintre care trei întregi (fig. 1/4—6) și una fragmentară (fig. 1/7). Aceste exemplare se caracterizează printr-o arcuire lină a lamei la partea superioară, capătul inferior al lamei lățit, spinarea îngroșată, butonul de formă cilindrică, talonul oblic sau drept și dosul lamei neted. Dintre aceste exemplare, unul are lama mai lată (fig. 1/5), iar celelalte trei mai mult sau mai puțin îngustă. Exemplarul cu lama mai lată are partea inferioară a lamei ușor deformată. Pe cele trei exemplare întregi este vizibil ciotul de la turnat în dreptul butonului. Numai unul dintre exemplare, cu lama îngustă și ceva lățită spre talon, este decorat cu o nervură în relief pe fața superioară, lîngă și paralel cu spinarea îngroșată (fig. 1/6).

Nr. 8 : seceră cu limbă la mâner. Un exemplar fragmentar cu lama lată, rupt recent în dreptul mânerului (fig. 1/8). Pe lamă, paralel cu spinarea îngroșată, este o nervură în relief ușor, care se prelungește cu unele întreruperi

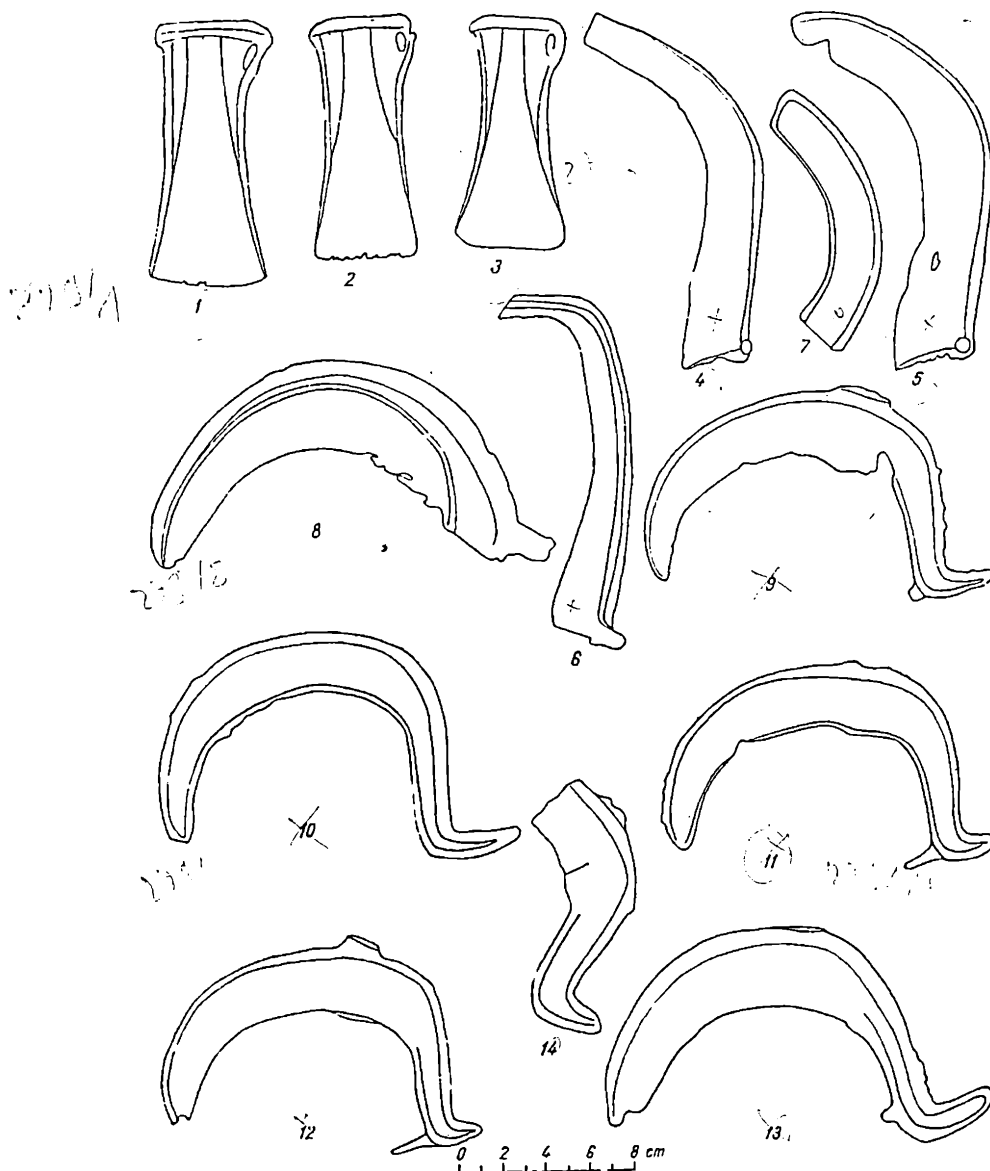

Fig. 1. — 1-3 celturi de tip transilvănean, 4-7 seceri cu buton, 8 seceră cu limba la mâner, și 9-14 seceri cu cîrlig.

pînă spre vîrf. Înspre mâner, tăișul lamei este știrbit din vechime. Pe spinarea îngroșată s-a păstrat în întregime ciotul de la turnare.

Nr. 9-30 : 22 de seceri cu cîrlig, dintre care 15 întregi (fig. 1/9-13; 2/2-4, 7-10; 3/1, 3-4), două rupte în cîte două bucăți (fig. 2/6; 3/2) și cinci fragmentare (fig. 1/14; 2/1, 5; 3/5-6). Aceste exemplare pot fi clasificate în următoarele categorii :

Nr. 9—19 : seceri de mici dimensiuni, cu lama mult arcuită și cu spinarea îngroșată, rotunjită în dreptul mânerului (fig. 1/9—14; 2/1—5). Această variantă este cea mai bine reprezentată în depozitul de la Ilișeni prin exemplare

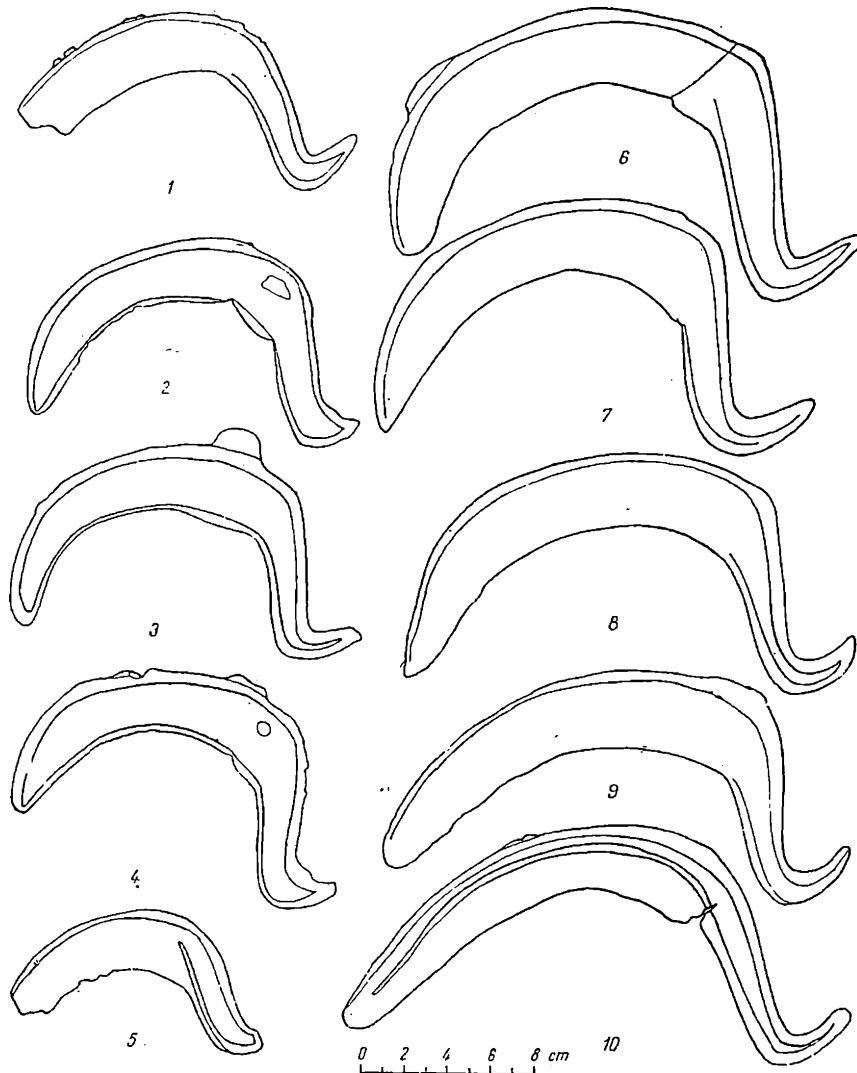

Fig. 2. —[Seceri cu cîrlig.

de dimensiuni mici, care prezintă ciotul de la turnat, uneori de dimensiuni mai mari, pe spinarea îngroșată, în zece cazuri spre mâner și numai într-unul spre vârful lamei. În afară de aceasta, pe patru exemplare se păstrează, în întregime sau parțial, prelungiri în formă de spin de la turnat care nu au fost îndepărtate, iar într-un alt caz cîrligul prezintă o formă îngroșată de la turnat (fig. 2/2). Toate exemplarele au marginea anterioară a mânerului îngroșată. Numai un singur exemplar este decorat pe mâner cu o dungă verticală în relief (fig. 2/5). În afară de aceste caracteristici, unele piese prezintă unul sau chiar

mai multe orificii, datorită, mai mult ca sigur, unor greșeli de turnat, precum și porțiunii neregulate ucindepărtate de pe tăiș, care, în unele cazuri, pare că nici nu a fost ascuțit în mod special. Toate aceste detalii, la care se adaugă și micile dimensiuni ale pieselor, confirmă ipoteza potrivit căreia exemplarele respective ar reprezenta piese nefinisate, fără întrebuințare practică.

Nr. 20—30 : seceri de dimensiuni obișnuite. Din această categorie menționăm în primul rând o seceră cu lama lată, ruptă în două, arcuită puternic și cu ciotul de la turnat spre vîrf (fig. 2/6), și cinci seceri cu ciotul de la turnare pe spinarea îngroșată și cu lama mai puțin arcuită (fig. 2/7—10; 3/2), dintre care una avînd ca decor o nervură în relief pînă spre vîrf (fig. 2/10), iar alta fiind ruptă din vechime în două în dreptul unui orificiu (fig. 3/2). În legătură cu această variantă sînt alte două exemplare cu lama mai alungită și puțin arcuită spre vîrf, dintre care unul, mai mic, prezintă ciotul de la turnat în mijlocul spinării îngroșate (fig. 3/3), iar celălalt, mai mare, pe colțul rotunjit al spinării îngroșate, spre mîner (fig. 3/1). În afară de aceste trei variante, în cuprinsul depozitului de la Ilișeni se mai deosebește o alta, caracterizată prin vîrfurile lamei îndoit ușor în sus, care prezintă ciotul de la turnat pe spinarea îngroșată, spre mînerul decorat cu o nervură verticală în relief ușor (fig. 3/4). În fine, seria secerilor cu cîrlig din acest depozit se încheie cu două exemplare, dintre care unul fragmentar se caracterizează prin cîrligul lat și scurt (fig. 3/5), iar celălalt prin faptul că nu are indicată spinarea îngroșată printr-o nervură în relief, iar pe mîner prezintă doar o adîncitură neregulată (fig. 3/6).

b) *Arme*

Nr. 31—32 : două săbii cu limbă la mîner, dintre care una cu umerii ușor plecați, din patru bucăți (fig. 3/8) și alta fragmentară, cu umerii drepți, din care s-a păstrat partea superioară, în afară de limba la mîner ruptă recent (fig. 3/7).

Prima variantă (fig. 3/7) se caracterizează prin umerii drepți, patru orificii grupate cîte două pe placa mînerului, secțiunea lamei rombică și cîte două dungi, adîncite de o parte și de alta a crestei mediane și paralele cu tăișurile, care pornesc imediat de sub placa mînerului.

A doua variantă (fig. 3/8) se caracterizează prin umerii rotunjiți, limba la mîner cu marginile înălțate și foarte ușor arcuite, patru găuri de nit pe limba la mîner și alte patru grupate cîte două pe placa mînerului, secțiunea lamei biconvexă și cîte două șanțuiri ușor adînci pe ambele fețe de la placa mînerului pînă spre vîrf, la care se adaugă alte două dungi pe marginea lamei, de la vîrf și pînă spre mijlocul înălțimii ei.

Nr. 33 : vîrf de lance cu lama în formă de frunză și cu tub de înmănușare, prevăzut pe tub cu două orificii (fig. 3/9). Tubul, în dreptul lamei, este decorat pe ambele fețe cu cîte două dungi în relief, care încadrează, spre partea inferioară a lamei, o altă dungă verticală în relief. Pe tubul de înmănușare, în dreptul orificiilor, s-au îndepărtat cu grijă urmele de la turnat.

În ceea ce privește tehnica de producere a acestor obiecte de bronz, avându-se în vedere unele detalii amintite mai sus, se poate deduce că s-au folosit următoarele procedee :

a) Turnare directă în forme monovalve acoperite, pentru cele trei tipuri de seceri : cu buton, cu limbă la mâner și cu cârlig.

b) Turnare directă în forme bivalve, pentru celturile de tip vechi transilvănean, pentru săbiile cu limbă la mâner și pentru vârful de lance.

În general, exceptînd secerile de dimensiuni mici, care, după cum s-a arătat, sînt mai neîngrijit turnate, restul obiectelor (celturile, secerile de dimensiuni mari, săbiile și vârful de lance) au fost lucrate mai mult sau mai puțin îngrijit, îndeplîndu-se uneori cu atenție dungile de la turnat.

Obiectele de bronz din depozitul de la Ilișeni, prin caracteristicile tipologice pe care le prezintă, sînt în cea mai mare parte de origine transilvăneană. Astfel, atît celturile, cît și secerile cu cârlig, tipuri de obiecte cunoscute și în alte descoperiri de pe teritoriul Moldovei¹, sînt de origine transilvăneană². În schimb, celelalte tipuri de seceri, cu buton și cu limbă la mâner, sînt bine cunoscute din numeroase descoperiri de bronzuri de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstatt-ului atît din Europa centrală, cît și de pe teritoriul țării noastre.

Săbiile cu limbă la mâner, foarte răspîndite îndeosebi în Europa centrală și nordică, sînt de origine central-europeană³. Săbiile din depozitul de la Ilișeni, după forma mânerului, a lamei, a secțiunii și după decor, aparțin la două variante ale acestui tip de sabie, corespunzătoare tipurilor Ib Sprockhoff (săbii timpurii cu limbă la mâner, din clasificarea lui J. D. Cowen)⁴ și IIa Sprockhoff (săbii din prima fază a cîmpurilor de urne sau de tipul Neuzinger, din clasificarea lui J. D. Cowen)⁵.

În fine, vîrfurile de lance cu nervuri pe partea superioară a tubului de înmănușare sînt și ele destul de mult răspîndite în Europa centrală și în Transilvania.

Prezența obiectelor de bronz de origine transilvăneană și în parte central-europeană se explică prin schimburile cu triburile din Transilvania, folosindu-se în acest scop, mai mult ca sigur, și acele seceri cu cârlig de dimensiuni mici și nefinisate. Această ipoteză nu exclude însă și posibilitatea ca unele dintre aceste bronzuri să fi fost produse și de atelierele locale⁶.

¹ Pentru descoperirile de asemenea obiecte pe teritoriul Moldovei, vezi M. Petrescu-Dîmbovița, *Contribuții la problema sfîrșitului epocii bronzului și începutului epocii fierului în Moldova*, în *SCIV*, IV, 3-4, 1953, p. 460 și urm., și idem, *Date noi relativ la descoperirile de obiecte de bronz de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstatt-ului din Moldova*, în acest volum.

² M. Petrescu-Dîmbovița, *Contribuții la problema sfîrșitului epocii bronzului și începutului epocii fierului în Moldova*, p. 475.

³ *Ibidem*.

⁴ Cf. John David Cowen, *Eine Einführung in die Geschichte der bronzenen Griffzungenschwerter in Süd-Deutschland und den angrenzenden Gebieten*, în *36 BerRGK*, 1955, p. 61 și urm.

⁵ *Ibidem*, p. 63 și urm.

⁶ Pentru aceste ateliere locale privind producția de bronzuri din regiunea extracarpatică, vezi *Istoria României*, I, 1960, p. 149.

Din punct de vedere cronologic, avându-se în vedere cele mai apropiate analogii pentru depozitul de la Ilișeni din descoperirile de bronzuri de la Uriul (raionul Beclean)⁷ și Domănești (raionul Carei)⁸, din Transilvania și Drajna

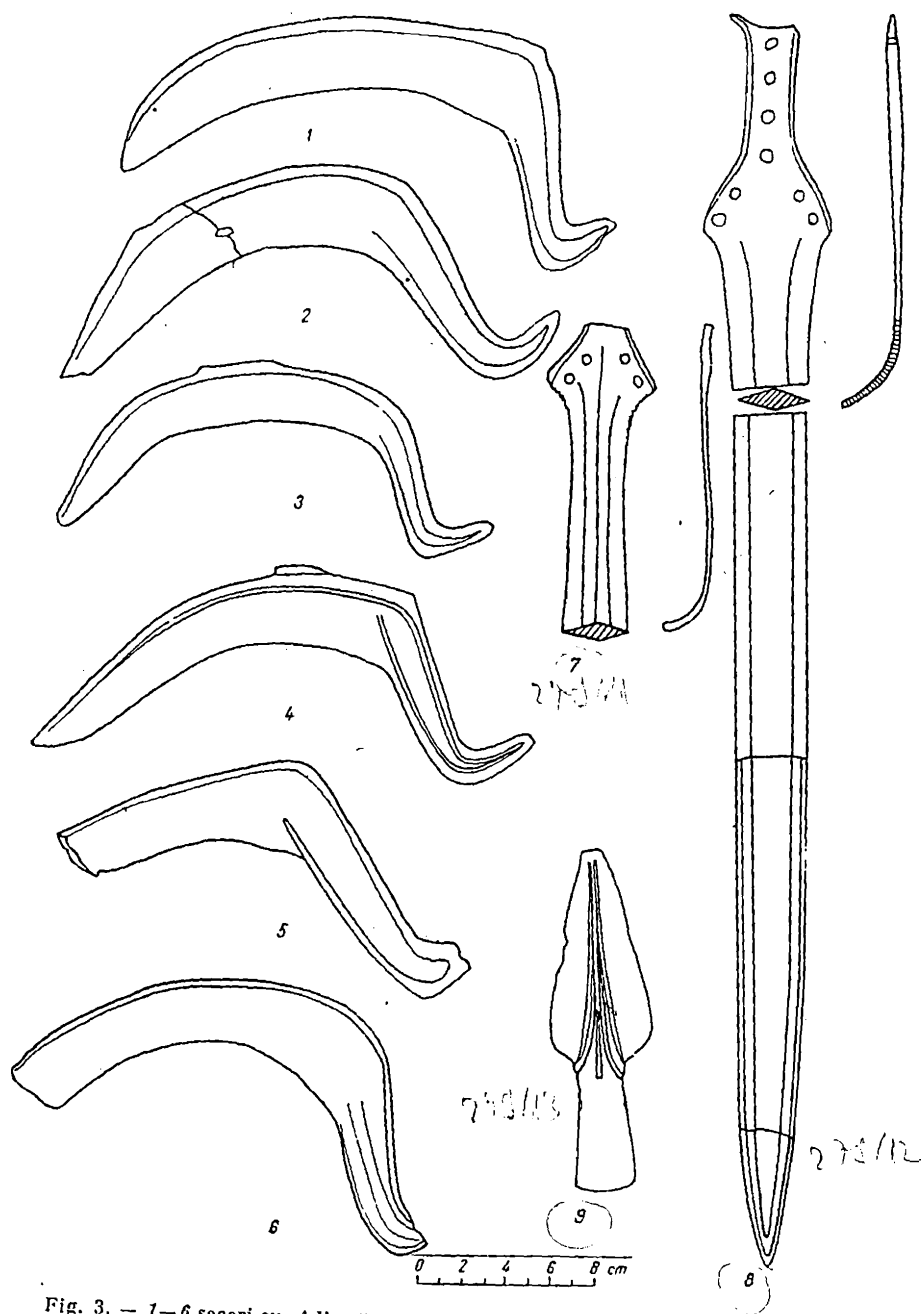

Fig. 3. — 1-6 seceri cu cârlig, 7-8 săbii cu limbă la mâner și 9 vîrf de lance.

⁷ M. Roska, *Depozitul de bronz de la Uriul de Sus (jud. Someș)*, în *ACMI*, 1930-1931, p. 77 și urm.

⁸ J. Hampel, *Bronzkör*, I. pl. CXXII-CXXIV.

de Jos (raionul Teleajen)⁹, din Muntenia, care datează de la sfârșitul epocii bronzului (Reinecke D), se poate deduce că și depozitul nostru este din aceeași vreme (secolul al XIII-lea î.e.n.)¹⁰, fiind contemporan cu depozitele de la Rîșești (raionul Huși)¹¹ și Ulmi-Liteni (raionul Iași)¹², precum și cu așezările și mormintele grupului Noua¹³. În acest caz depozitul de la Pișeni este mai vechi decât resturile ceramice din Hallstatt-ul timpuriu descoperite în apropiere, pe același teren.

În ceea ce privește economia triburilor din această vreme, de la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstatt-ului, după cum se știe, ea era orientată cu predilecție către creșterea vitelor¹⁴.

Tezaurizarea pieselor din acest depozit, care prin numărul mai mare de obiecte păstrate poate fi considerat ca cel mai mare depozit de bronzuri descoperit pînă în prezent pe teritoriul Moldovei, se explică printr-o stare de neliniște, corespunzătoare etapei din dezvoltarea internă a triburilor locale, precum și, eventual, unor evenimente neprecizate din această vreme.

GRIGORE FOIT

КЛАД БРОНЗОВЫХ ПРЕДМЕТОВ В ИЛИШЕНИ

(р-н Ботошань, обл. Сучава)

РЕЗЮМЕ

В 1960 г. на пригорке Холм случайно нашли клад из 33 целых и фрагментарных бронзовых предметов, включавший в себя 3 кельта древнетрансильванского типа, 4 серпа с кнопками (из которых три целых и один сломанный); 1 серп с рукояткой, 22 серпа с крюком (из которых 15 целых, 2 сломавшихся надвое, 5 фрагментарных), 2 меча и 1 наконечник копья (рис. 1—3).

В ходе шурфовки на месте находки клада других бронзовых предметов не было найдено. Зато поблизости, на поверхности участка, вспаханного плугами тракторов, на протяжении нескольких десятков метров, собрали много фрагментов керамики раннегалыштатского периода.

Кельты и серпы с крюком из инвентаря клада в Илишени — трансильванского происхождения. Другие виды серпа — с кнопкой и с рукояткой — хорошо известны как в центральной Европе, так и на территории Румынии.

Мечи с рукояткой — центральноевропейского происхождения и относятся, судя по форме рукоятки, лезвия, сечения и по украшению, к двум вариантам того же типа меча, соответствующим типам Ib по Шпрокгоффу (= ранние мечи с рукояткой по классификации Ж. Д. Коуэна) и Ia по Шпрокгоффу (= мечи первой фазы полей погребальных урн или типа Нейцингер по классификации Ж. Д. Коуэна).

Наконец, наконечники копий с нервюрами на верхней части втулки тоже довольно распространены в центральной Европе и Трансильвании.

⁹ I. Andrieșescu, *Nouvelles contributions sur l'âge du bronze en Roumanie. Le dépôt de bronzes de Drajna de Jos et l'épée de Bucium*, in *Dacia*, II, 1925, p. 344 și urm.

¹⁰ Pentru datarea în secolul al XIII-lea î.e.n. a seriei de depozite Uriul-Domănești, vezi și *Istoria României*, I, p. 148.

¹¹ C. D. Vasiliu, *Movila Răblii (Hantepesi)*, București, 1933, p. 105 și urm.

¹² Marilena Florescu, *Depozitul de obiecte de bronz de la Ulmi-Liteni (raionul Hirlău, reg. Iași)*, in *AM*, I, p. 115 și urm.

¹³ Pentru sincronizarea depozitelor de la sfârșitul epocii bronzului din Moldova cu așezările și mormintele grupului Noua, vezi, M. Petrescu-Dîmbovița, *Конец бронзового и начало ран нежелезного века в Молдове в свете последних археологических раскопок*, in *Dacia*, N. S., IV, p. 139 și urm., precum și studiul amintit al aceluiași autor, din publicația de față.

¹⁴ *Istoria României*, I, p. 143.

С хронологической точки зрения, принимая во внимание ближайшие аналогичные клады из Илишени с находками бронзовых предметов в Урлуле (р-н Беклян) и Домэнешти (р-н Карей) в Трансильвании, а также в Држана де Жос (р-н Теляжен) в Валахии, относящимися к концу бронзового века (= Рейнеке D), можно заключить, что данный клад относится к тому же времени (XIII в. до н.э.) и синхронен кладам в Рышешти (р-н Хуш) и Улми-Литени (р-н Яссы), а также поселениям и погребениям группы Ноуа.

Племенное хозяйство этого времени основывалось преимущественно на скотоводстве.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Кельты трансильванского типа (1—3), серпы с кнопками (4—7), серп с рукояткой (8) и серпы с крюком (9—14).

Рис. 2. — Серпы с крюком.

Рис. 3. — Серпы с крюком (1—6), мечи с рукояткой (7—8) и наконечник копья (9).

LE DÉPÔT D'OBJETS EN BRONZE D'ILIȘENI

(distr. de Botoșani, rég. de Suceava)

RÉSUMÉ

En 1960, on a découvert par hasard, sur la coline de Holm, un dépôt de 33 pièces en bronze, entières ou à l'état fragmentaire, à savoir : 3 haches à douille de type transylvain ancien, 4 faucilles à bouton (3 entières), 1 faucille à languette, 22 faucilles à crochet (15 entières, 2 cassées en deux et 5 à l'état fragmentaire), 2 sabres et 1 fer de lance (fig. 1—3).

Un sondage pratiqué sur les lieux n'a pas été suivi de nouvelles découvertes d'objets en bronze. Par contre, on a trouvé dans le voisinage, dans les labours, plusieurs fragments céramiques datant du Hallstatt ancien.

En ce qui concerne l'inventaire du dépôt d'Ilișeni, les haches à douille et les faucilles à crochet sont d'origine transylvaine, tandis que les autres types de faucilles, celle à bouton et celle à languette, sont connues aussi bien en Europe centrale que sur le territoire de la R. P. Roumaine.

Les sabres à languette ont leur origine en Europe centrale. D'après la forme de leur poignée, leur lame, leur section et leur décor, ils appartiennent à deux variantes du type, correspondant aux types Ib Sprockhoff (= sabres anciens à languette, dans la classification de J. D. Cowen) et IIa Sprockhoff (= sabres de la première phase des champs d'urnes ou de type Neuzinger, dans la classification de J. D. Cowen).

Enfin, les fers de lance à nervures sur la partie supérieure de la douille sont, eux aussi, assez répandus en Europe centrale comme en Transylvanie.

Le dépôt d'Ilișeni peut être rapproché, en premier lieu, des dépôts d'objets en bronze de Uriul (distr. de Beclean) et de Domănești (distr. de Carei) en Transylvanie et de Drajna de Jos (distr. de Teleajen) en Valachie, qui datent de la fin de l'âge du bronze (= Reinecke D), d'où l'on peut déduire que le dépôt en question est de la même époque (XIIIe siècle av. n. è.) et contemporain, par conséquent, des dépôts de Rîșești (distr. de Huși) et d'Ulmi Liteni (distr. de Jassy), ainsi que des établissements et tombes du groupe Noua.

L'économie des tribus de cette époque était axée, en premier lieu, sur l'élevage.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Haches à douille de type transylvain (1—3), faucilles à bouton (4—7), faucilles à languette (8) et faucilles à crochet (9—14).

Fig. 2. — Faucilles à crochet.

Fig. 3. — Faucilles à crochet (1—6), sabres à languette (7—8) et fer de lance (9).